

Latvijas Republikas tiesībsargs

Baznīcas iela 25, Rīga, LV-1010, tālr.: 67686768, fakss: 67244074, e-pasts: tiesibsargs@tiesibsargs.lv, www.tiesibsargs.lv

Rīgā

2017. gada 23.maijā Nr.1-6/6

**Satversmes tiesas priekšsēdētājam
Inetai Ziemelei**
Jura Alunāna ielā 1
Rīgā, LV-1010

Par viedokli lietā Nr.2017-03-01

2017.gada 17.martā Tiesībsarga birojā saņemts Jūsu lēmums, ar kuru Latvijas Republikas tiesībsargs atzīts par pieaicināto personu lietā Nr.2017-03-01 „Par Izglītības likuma 30.panta ceturtais un sestās daļas, 48.panta piektās un sestās daļas, 50.panta 5.punkta un 51.panta pirmās daļas 2.¹ punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 100.panta pirmajam teikumam un 106.panta pirmajam teikumam.”

Lēmumā tiesībsargs uzaicināts savā viedoklī īpaši paust nostāju par pieteikumā ietvertajiem apsvērumiem saistībā ar iespējamo vārda brīvības ierobežojumu izglītības iestādes vadītāju un pedagogu profesionālajā darbībā, kā arī izteikt viedokli par lojalitātes jēdziena saturu demokrātiskā valstī.

Izglītības likuma 30. panta ceturtais daļa paredz, ka par izglītības iestādes vadītāju ir tiesīga strādāt persona, kurai ir nevainojama reputācija, kura ir lojāla Latvijas Republikai un tās Satversmei, tostarp nepārkāpj diskriminācijas un atšķirīgas attieksmes pret personu aizliegumu, kurai ir attiecīga izglītība un nepieciešamā profesionālā kvalifikācija. Par vispārējās pamatizglītības vai vispārējās vidējās izglītības iestādes vadītāju ir tiesīga strādāt persona, kurai ir augstākā pedagoģiskā izglītība vai augstākā un pedagoģiskā izglītība, kā arī persona ar augstāko izglītību, kura apgūst pedagoģisko izglītību.

Izglītības likuma 30.panta sestā daļa noteic, ja Izglītības kvalitātes valsts dienests vai darba devējs konstatē izglītības iestādes vadītāja vai viņa rīcības neatbilstību šā panta ceturtajā daļā vai šā likuma [51.panta](#) pirmās daļas 2.¹ punktā noteiktajām prasībām, personai ir aizliegts ieņemt izglītības iestādes vadītāja amatu.

Izglītības likuma 48.panta piektā daļa paredz, ka strādāt par pedagogu ir tiesības personai, kas ir lojāla Latvijas Republikai un tās Satversmei, tostarp nepārkāpj diskriminācijas un atšķirīgas attieksmes pret personu aizliegumu.

Savukārt Izglītības likuma 48. panta sestā daļa paredz, ka aizliegts ieņemt pedagoga amatu, ja Izglītības kvalitātes valsts dienests normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā konstatējis pedagoga vai viņa rīcības neatbilstību šā likuma [30.panta](#) ceturtajā

daļā, šā panta pirmajā un piektajā daļā vai [51.panta](#) pirmās daļas 2.¹ punktā noteiktajām prasībām.

Izglītības likuma 50.panta piektā daļa noteic, ka persona, kas atbrīvota no pedagoga amata, ja tās rīcībā normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā konstatēta neatbilstība šā likuma [30.panta](#) ceturtajā daļā, [48.panta](#) piektajā daļā vai [51.panta](#) pirmās daļas 2.¹ punktā noteiktajām prasībām un no darba tiesisko attiecību izbeigšanās dienas nav pagājis viens gads.

Savukārt šī likuma 51.panta pirmās daļas 2.¹ punkts uzskaita pedagoga pienākumus audzināt krietnus, godprātīgus, atbildīgus cilvēkus — Latvijas patriotus, stiprināt piederību Latvijas Republikai.

Grozījumi Izglītības likuma 30.panta ceturtajā daļā un 48.panta piektajā daļā tika izdarīti 2015.gada 18.jūnijā. Grozījumi Izglītības likuma 30.panta ceturtajā daļā, iekļaujot vārdus “tostarp nepārkāpj diskriminācijas un atšķirīgas attieksmes pret personu aizliegumu,” 30.panta sestajā daļā, 48.panta sestajā daļā, kā arī 50.panta piektajā daļā un 51.panta pirmās daļas 2.¹ punktā tika izdarīti 2016.gada 23.novembrī.

Konstitucionālās sūdzības iesniedzējs lūdz Satversmes tiesu izvērtēt visu minēto Izglītības likumu normu kā vienotā tiesiskā institūta, kas liedz izglītības iestādes vadītāja un pedagoga amatu ieņemt personām, kuras neatbilst lojalitātes prasībām, atbilstību Satversmes 100. un 106.pantam.

Tiesībsargs tāpat kā pieteikuma iesniedzējs apstrīdētās tiesību normas par pedagoģu lojalitātes prasībām vērtēs kā vienotu tiesību institūtu.

1. Vārda brīvība

Satversmes 100.panta pirmais teikums garantē, ka ikvienam ir tiesības uz vārda brīvību, kas ietver tiesības brīvi iegūt, paturēt un izplatīt informāciju, paust savus uzskatus. ECK 10. pants nosaka, ka ikvienam ir tiesības brīvi izteikties. Šīs tiesības ietver uzskatu brīvību un tiesības saņemt un izplatīt informāciju un idejas bez iejaukšanās no publisko institūciju puses un neatkarīgi no valstu robežām. Šis pants neierobežo valstu tiesības noteikt radioraidījumu, televīzijas raidījumu un kino demonstrēšanas licencēšanas režīmu.

Kā atzinusi Satversmes tiesa, vārda brīvība aptver ļoti plašu jomu un ietver divus aspektus – privāto un publisko aspektu. Vārda brīvības privātais aspekts nozīmē, ka katrai personai ir tiesības uz saviem uzskatiem, tiesības turēties pie tiem un brīvi tos paust (..) Savukārt vārda brīvības publiskais aspekts attiecas uz ikviena tiesībām brīvi saņemt informāciju un paust savus uzskatus jebkādā veidā - mutvārdos, rakstveidā, vizuāli, ar māksliniecisku izteiksmes līdzekļu palīdzību u.tml. Pie šiem informācijas izplatīšanas un uzskatu paušanas veidiem pieder arī masu informācijas līdzekļi - radio un televīzija.¹

¹ Satversmes tiesas 2003.gada 5.jūnija spriedums lietā Nr. 2003-02-0106. Secinājumu daļas 1.punkts.

ECT judikatūrā secināts, ka tiesības uz vārda brīvību skar ļoti plašu jomu. ECT uzsvērusi, ka “vārda brīvība attiecināma ne tikai uz informāciju un idejām, kas tiek uztvertas labvēlīgi un neitrāli, bet arī uz tām, kas apvaino, šokē vai uztrauc valsti vai kādu sabiedrības daļu. Tādas prasības izvirza plurālisms, tolerance un iecietība, bez kuriem nav iedomājama demokrātiska sabiedrība.”²

Vārda brīvība var būt pakļauta vairākiem izņēmumiem, kuri ir jāinterpretē šauri un katrs ierobežojums pārlicinoši jāpamato. Jāuzsver, ka vārda brīvība, lai arī atšķirīgā apjomā, piemīt ikvienam demokrātiskas sabiedrības loceklim, tajā skaitā skolotājiem. “(..) tā piemīt ikvienai fiziskai personai neatkarīgi no īpaša statusa, kas var piemist attiecīgajai personai valsts civildienestā, tiesībaizsardzības iestādēs vai, piemēram pildot tiesneša amatu.”³

Satversmes tiesa paudusi atziņu, ka “Satversme vārda brīvības ierobežojumus noteikusi vispārīgi, savukārt Konvencija dod konkrētākus kritērijus. Tāpēc attiecībā uz pieļaujamajiem plašākajiem vārda brīvības ierobežojumiem Satversmes normas jāinterpretē Konvencijas 10.panta izpratnē.”⁴

ECT 2001.gada lēmumā *Rolands Folkmers pret Vāciju*⁵ vērtēja gadījumu, kad skolotājs tika atlaists par politiskā spiediena izdarīšanu uz skolēnu, jo tika uzskatīts, ka viņš kā vidusskolas skolotājs nav spējīgs aizstāvēt brīvu, demokrātisku konstitucionālo sistēmu klases priekšā. Viņš aicināja skolēnu līdzīgi uz partijas pasākumu, lai tas novērotu politiskos oponentus. ECT akceptēja nacionālās tiesas secinājumu, ka šajā gadījumā pedagoga attieksme pret skolēnu nebija savienojama ar pedagoga pienākumiem. Tāpēc atlaišana nebija neproporcionāla leģitīmajam mērķim. Lēmumā tiesa atsaucās uz valsts tiesībām pēc lojalitātes prasībām ierēdņiem.

ECT lēmumā *Jirgens Petersens pret Vāciju*⁶ jaunāko laiku vēstures skolotājs tika atlaists kā profesionāli nekvalificēts, jo viņš Vācijas Demokrātiskās Republikas laikā bija publicējis divus darbus. ECT minēja, ka tajā laikā bija neiespējami publicēt viedokli, kas atšķīrās no oficiālās politiskās pozīcijas. Nacionālās tiesas balstīja savus secinājumus ne tikai uz šo divu darbu publicēšanu, bet arī uz to, ka nesekoja citas publikācijas, kuros būtu pausts cits viedoklis. ECT secināja, ka skolotāja vārda brīvības ierobežojums nebija neproporcionāls leģitīmajam mērķim.

Lai arī skolotāja profesija uzliek zināmus ētikas standartus, toleranci un iecietību un diez vai, realizējot tiesības uz vārda brīvību, skolotājs varēs paust tikpat šokējošus izteicienus, kā žurnālists, tomēr skolotājs nedrīkst būt arī pārāk ierobežots. Skolotājam ir jāļauj paust savu pārlicību par sabiedrībā notiekošo. Dinamiskā, nepārtrauktā sabiedrības attīstība izvirza uzdevumu izglītībai adekvāti reaģēt uz sociālajām un kultūras novitātēm. Pastiprināta uzmanība tiek pievērsta autonomas, brīvas, ar kritisku pašapziņu apveltītas personības veidošanās problemātikai. Vārda un izteiksmes brīvība ir īpaši nozīmīga vēstures, sociālo zinību priekšmetos, kad pedagogam nepieciešams veicināt diskusijas par pretrunīgiem jautājumiem. Prasības

² ECT 1976.gada 7.decembra spriedums lietā *Handyside pret Apvienoto Karalisti*. Nr. 5493/72. 48.punkts.

³ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības, 359.lappuse.

⁴ Satversmes tiesas 2003.gada 29.oktobra spriedums lietā Nr. 2003-05-01. 22.punkts.

⁵ ECT 2001.gada 22.novembra lēmums lietā *Rolands Folkmers pret Vāciju*. Nr. 39799/98.

⁶ ECT 2001.gada 22.novembra lēmums lietā *Jirgens Petersens pret Vāciju*. Nr. 39793/98.

pēc notikumu analīzes, to kopsakarību meklēšanas ietvertas izglītības mācību priekšmetu standartos. Piemēram, vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmeta standartā “Latvijas un pasaules vēsture”⁷ iekļauti tādi mērķi kā “pieredze analizēt dažādus viedokļus par lokālo, nacionālo un globālo vēstures procesu attīstību”, “izprast Latvijas demokrātisma un autoritārisma tendenču cēloņus, izpausmes un sekas, “ir pieredze vērtēt Latvijas Republikas parlamentārisma un autoritārisma vēsturi”, “izprast un kritiski vērtēt mūsdienu pasaules procesus”. Šos uzdevumus nav iespējams sasniegt bez diskusijām, pieļaujot dažādu viedokļu paušanu. Sociālo zinību vai vēstures priekšmetos skolotājs var diskutēt par dažādiem Eiropas Savienības jautājumiem, par šīs starptautiskās organizācijas plusiem un mīnusiem, par izstāšanos no tās. Varbūt kāds skolotājs var uzskatīt, ka Latvijai vajadzēja izvēlēties citu attīstības ceļu, nevis dalību Eiropas Savienībā, un savu viedokli pamatot.

2016.gada 23.novembra Saeimas plenārsēdē, diskutējot par likumprojektu otrajā lasījumā, deputāts J. Viļums uzdeva jautājumu, vai Kārlis Ulmanis bija lojāls Latvijas valsts Satversmei. Deputāts pats sniedza atbildi uz izvirzīto jautājumu, atbildot: “Manuprāt, nē. Jo viņš veica apvērsumu un tā laika prezidentu padzina. Vēl vairāk. Es uzskatu, ka viņš arī nekad nav bijis Latvijas Valsts prezidents, jo par viņu netika nekad balsots atbilstoši Satversmei.”⁸

Minētie piemēri parāda, ka skolā diskutējamie vēstures jautājumi dažkārt var būt ļoti pretrunīgi un sarežģīti. Lojalitātes prasības pedagogiem var, iespējams, radīt bailes diskutēt par tiem. Tomēr šādu tematu izvirzīšana ietilpst vārda brīvības tvērumā un nepārkāpj lojalitātes prasības.

No apstrīdētajām Izglītības likuma prasībām secināms, ka pedagogam jāpiemīt pārliecībai par Latvijas kā valsts nozīmību un vērtību. Izglītības likuma 48.panta sestā daļa paredz, ka aizliegts ieņemt pedagoga amatu, ja konstatēta pedagoga vai viņa rīcības neatbilstība šā likuma 30.panta ceturtajā daļā, šā panta pirmajā un piektajā daļā vai 51.panta pirmās daļas 2.¹ punktā noteiktajām prasībām.

Pedagogam ne vien ar savu rīcību jābūt lojālam pret Satversmi, bet arī privāti jāpieturas pie tādiem uzskatiem. Praktiski nav iespējama situācija, kad pedagogs skolēniem formāli sniedz zināšanas par Latvijas karogu, himnu, ģerboni, atzīmējamiem datumiem Latvijas vēsturē, bet patiesībā netic Latvijas kā valsts vērtībai un tās sasniegumiem. Pedagoga tēls sniedzas daudz tālāk par klases robežām. Tas veidojas kopā ar uzvedību, retoriku, iecietību un socializēšanās prasmi. Skolotājs skolēnam ir autoritāte, un tas attiecas arī uz aktivitātēm ārpus skolas. Nav iespējams daudzu gadu garumā mācīt vienu un privāti pieturēties pie pavisam citiem uzskatiem. Šajā sakarībā vārda brīvība ir cieši saistīta ar domu un apziņas brīvību. 2016.gada likumu normu anotācijā pausta doma, ka izglītojamā nacionālā pašapziņa lielā mērā ir atkarīga no pedagoģiskā personāla personiskajām īpašībām, individuālajām iniciatīvām un spējas veikt sistemātisku valstiskās audzināšanas darbu.

⁷ <https://likumi.lv/doc.php?id=257229#piel14&pd=1>

⁸ 2016.gada 23.novembra Saeimas sēdes stenogramma. Piejama:

http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS2_DK.nsf/DK?ReadForm&nr=d0033a7a-6c3f-4b71-b316-44f50b864750

Šo domu apstiprina arī IKVD (turpmāk arī - Izglītības kvalitātes valsts dienests), kurš uzsver, ka “pedagogam arī ārpus sava darba laika jāievēro pedagoga profesijai uzliktie ierobežojumi, jāpilda pedagoga pienākumi un jāievēro pedagoga profesionālās ētikas normas.”⁹

Turklāt jāņem vērā, ka mūsdienās personas privātā dimensija var iestiepties publiskajā. Samērā plašs personu loks, skolēni, viņu vecāki, draugi, radnieki var sekot līdzīgi pedagogu aktivitātēm arī ārpus darba laika (piemēram sociālajos tīklos, dažādās biedrībās). Tādējādi pārliecinošu atbalstu demokrātijai nespēs pierādīt skolotājs, kura vērtības un iekšējā pārliecība nebūs savienojamas ar atklātu, demokrātisku sabiedrību, kurš klasē paudīs vienu, bet privāti – citu pārliecību.

No augstākminētā secināms, ka apstrīdētās Izglītības likuma normas ierobežo pedagogu vārda brīvību.

Lai noskaidrotu, vai pamattiesību ierobežojums atbilst Satversmei, ir jāizvērtē, vai pamattiesību ierobežojums ir noteikts ar likumu, vai ierobežojumam ir viens vai vairāki leģitīmi mērķi, kā arī vai tas ir samērīgs ar tā leģitīmajiem mērķiem.

Vai pamattiesību ierobežojums noteikts ar likumu

Pamattiesību ierobežojumi pedagogiem iekļauti Izglītības likumā. Tomēr jāpiekrīt pieteikuma iesniedzējam, ka apstrīdētās normas pieņemtas paātrinātā kārtībā, neizdiskutējot grozījumus pašu pedagogu vidū. 2016.gadā pieņemtās normas izskatītas Saeimā tikai divos lasījumos kopā ar likumprojektu par “Par valsts budžetu 2017.gadam.” Šādi grozījumi bija izskatāmi Saeimā trīs lasījumos, jo bija nepieciešamas padziļinātas diskusijas ar pedagogiem un ekspertiem.

Kā vairākkārt savā judikatūrā akcentējusi Eiropas Cilvēktiesību tiesa (turpmāk - arī ECT), lai likumu normas varētu korekti piemērot, tām jābūt skaidrām, lai personas varētu saprast no likuma izrietošo pienākumu saturu un paredzēt piemērošanas sekas. Svarīgi, lai likums nodrošinātu aizsardzību pret tā patvaļīgu piemērošanu. No publiski pieejamās informācijas izriet, ka par pieņemtajiem grozījumiem nav bijušas izvērstas diskusijas pedagogu vidū (nedz 2015., nedz 2016.gada grozījumi) un tādējādi var rasties šaubas, vai pedagogiem ir skaidrība par minēto Izglītības likuma normu ievērošanu.

Kā 2016.gada 28.novembrī savā vēstulē Valsts prezidentam R. Vējonim norādījusi Latvijas Izglītības un zinātnes darbinieku arodbiedrība (turpmāk - LIZDA) un Latvijas Izglītības vadītāju asociācija (turpmāk – LIVA) “Pieņemtie “Grozījumi Izglītības likumā” satur tiesību normas, kas nozarē strādājošo vidū ir nesaprotamas un iepriekš neizdiskutētas. Ikvienam pedagogam ir svarīgi saprast un zināt savas tiesības, kā arī nešaubīgi apzināties robežu, kad Izglītības likuma uzliktie pienākumi netiek pildīti Latvijas Republikai nelojālā veidā. Likumdevējs nav sniedzis definīciju – kas ir lojāls un kas – nelojāls pedagogs.”¹⁰ Izglītības, kultūras un zinātnes komisijas priekšsēdētāja I. Viņķele norādījusi: “Komisijas deputātiem neradās pārliecība par to,

⁹ IKVD 2017.gada 13.janvāra vēstule Nr. 1-19.2/16 Pašvaldību izglītības pārvaldēm un izglītības speciālistiem.

¹⁰ 2016.gada 28.novembra Nr. 170 un Nr. 1-3/23 LIZDA un LIVA vēstule Valsts prezidentam Raimondam Vējonim. Pieejama:

http://www.livao.lv/images/Par_Izgl%C4%ABt%C4%ABbas_likuma_neizsludin%C4%81%C5%A1anu.PDF

vai iepriekš minētās likumprojekta normas būtu vispusīgi izdiskutētas un vai rasts juridiski izvērsti korekts risinājums, tāpēc vēl ir nepieciešams tās padziļināti apspriest ar izglītības nozares, pašvaldību un izglītības darbinieku arodbiedrību pārstāvjiem un ekspertiem.”¹¹

Lojalitātes jēdziens

Lai skolotāji būtu brīvi savā profesionālajā darbībā, viņiem skaidri jāizprot lojalitātes jēdziena būtība un tas, kāda rīcība nav savienojama ar lojalitātes prasībām. Skaidrības labad jānorāda, ka skolotāji Vācijā, atšķirībā no Latvijas, ir ierēdņi un tiem attiecīgi tiek piemērotas lojalitātes prasības. Latvijā šobrīd ierēdņiem iestrādāta prasība pēc lojalitātes. Minēts, ka skolas direktors pielīdzināms ierēdnim.

Lojalitāte un pilsoņu vērtības ir daļa no katras personas vērtību struktūras, kura galvenokārt tiek attīstīta socializācijas procesā.¹² Eiropas Cilvēktiesību tiesa vairākos spriedumos ir atsaukusies uz lojalitātes jēdzienu. Piemēram, ECT paudusi izpratni tam, ka ierēdniecībai jābūt lojālai (piem. spriedumos *Fogta pret Vāciju*, *Sidabras un Džiautas pret Lietuvu*, *Naidin pret Rumāniju*). Vienlaikus pats lojalitātes jēdziens ECT judikatūrā nav izsmeloši analizēts. Lojalitātes jēdziena būtībai ir pieskārušās Eiropas Padomes dalībvalstis. Piemēram, spriedumā lietā *Fogta pret Vāciju*¹³ samērā plaši atspoguļots Vācijas tiesu skaidrojums šajā jautājumā. Piemēram, Vācijas Konstitucionālā tiesa 1975.gada 22.maija spriedumā skaidrojusi lojalitātes jēdzienu – “administrācijai jāvar paļauties uz ierēdņiem, kas ir vienoti un lojāli, uzticīgi pilda savus pienākumus un ir pilnībā uzticīgi valstij un konstitūcijai. Ja uz ierēdņiem nevar paļauties, tad sabiedrībai un valstij nav izredžu krīzes situācijās. (..) Tas nenozīmē pienākumu identificēties ar konkrētās pie varas esošas valdības mērķiem un politiku. Tas nozīmē būt gatavam identificēties ar valsti, kurā ierēdnis strādā, ar brīvo demokrātisko valsts sistēmu, kas balstīta uz likuma varu un sociālo taisnīgumu.”¹⁴

ECT spriedumā *Fogta pret Vāciju* norādījusi, ka lojalitāte ir kas vairāk par formāli korektu, vienaldzīgu attieksmi. Tā ietver sevī arī ticību valstij, tās pamatvērtībām. Lojalitāte nozīmē arī nepārprotami norobežoties no grupām, kas kritizē un nomelno valsti un pastāvošo sistēmu.¹⁵ Skolotāja Doroteja Fogta darbojās Vācijas Komunistiskajā partijā, kura gan nebija aizliegta, bet tās mērķis bija likvidēt Vācijas konstitucionālo sistēmu un izveidot tādu politisko sistēmu, kas ir līdzīga Vācijas Demokrātiskajai republikai. ECT šajā spriedumā uzsvēra, ka demokrātiskām valstīm ir tiesības prasīt no ierēdņiem lojalitāti pret konstitucionālajiem principiem, uz kuriem šī demokrātija ir balstīta. Paužot atbalstu lojalitātes prasībām, ECT īpaši ņēma vērā Vācijas sāpīgo vēsturisko pieredzi Veimāras republikā. Vācija vēlējās izvairīties no šādas pieredzes atkārtošanās, nodibinot jaunu demokrātisku valsti, kas ir spējīga pati sevi aizstāvēt.

¹¹ 2016.gada 18.oktobra Saeimas Izglītības un zinātnes komisijas priekšsēdētājas I. Viņķeles vēstule Saeimas Budžeta un finanšu (nodokļu) komisijas priekšsēdētājam J. Vucānam. Pieejama:

¹² Heiki Haljasorg, Laur Lilleoja, Tallinas universitāte, Tartu universitāte. How could students become loyal citizens? Basic values, value educations, and national attitudes among 10th-graders in Estonia? Pieejams:

http://www.eap.ee/public/trames_pdf/2016/issue_2/Trames-2016-2-99-114.pdf

¹³ ECT 1995.gada 26.septembra spriedums lietā *Fogta pret Vāciju*. Nr. 17851/91.

¹⁴ ECT 1995.gada 26.septembra spriedums lietā *Fogta pret Vāciju*. Nr. 17851/91. 34.punkts.

¹⁵ ECT 1995.gada 26.septembra spriedums lietā *Fogta pret Vāciju*. Nr. 17851/91. 58.punkts.

ECT spriedumā lietā *Sidabras un Džiautas pret Lietuvu* (lai arī lietā ir citi faktiskie apstākļi) atzinusi, ka Konvencijas 10.panta kontekstā demokrātiskai valstij ir leģitīma interese prasīt ierēdņiem lojalitāti tiem konstitucionālajiem principiem, uz kuriem sabiedrība ir balstīta.¹⁶ Līdzīgu domu ECT paudusi spriedumā lietā *Naidin pret Rumāniju*¹⁷ uzsverot: tiesai jāņem vērā, kādā situācijā atradās Rumānija komunisma režīma laikā un tas, ka, lai izvairītos no pagātnes pieredzes atkārtošānās, valstij jābalstās uz demokrātiju, kas pati spējīga sevi aizstāvēt.

Vērts ielūkoties Vācijas Federatīvās Republikas Konstitūcijas 5.pantā, kas garantē katra tiesības uz vārda brīvību. Šī panta trešajā daļā uzsvērts, ka māksla un zinātne, pētniecība un mācīšana ir brīva. Tomēr seko piebilde, ka mācīšanas brīvība (*Freiheit der Lehre*) neatbrīvo no uzticības konstitūcijai (*Treue zur Verfassung*)¹⁸.

Latvijai arī ir bijusi sāpīga vēsturiska pieredze, īpaši attiecībā uz padomju okupāciju 1940.gadā. Šībrīža ģeopolitiskā situācija pieprasa pievērst uzmanību lojalitātes prasībām, īpaši jau atsevišķām profesiju grupām, tādām kā civildienesta ierēdņi. Par to liecina arī 2015.gada 26.marta grozījumi Valsts civildienesta likuma 1.pantā, nosakot Latvijas Republikai un tās Satversmei lojāla, profesionāla, politiski neitrāla valsts civildienesta tiesisko statusu.¹⁹

Tā kā skolotājs māca jaunāko paaudzi, tad svarīgi, lai skolotājs būtu ar nevainojamu reputāciju, zinošs, taisnīgs, iecietīgs. Šķiet pašsaprotami, ka skolotājam jābūt lojālam Latvijas Republikai, tomēr tas būtu jātulko šauri, attiecinot to uz Satversmes kodolu. Vērtības nebūs tādām skolotājam, kurš nemācīs skolēniem domāt, bet akli izpildīs norādīto.

Tomēr, lai arī prasība skolotājam būt lojālam ir saprotama, un arī citās valstīs atsevišķām profesiju grupām tāda pastāv, nav pārliecības, ka Saeimas deputātiem, izstrādājot likuma grozījumus, ir bijusi vienota izpratne par lojalitātes jēdzienu. Tas, bez šaubām, var apgrūtināt likuma normu piemērošanu. Piemēram, 2015.gada 7.maijā, Izglītības un kultūras komisijas sēdē²⁰, kad tika diskutēts par valstiskās audzināšanas lomas pastiprināšanu izglītības procesā, deputāts A.Kiršteins uzsvēra, ka lojalitāte ir likumu ievērošana. Viņš uzsvēra, ka skolām nav vienotas izpratnes par vēsturi, atsevišķās skolās vēsturi māca pat no Maskavā izdotām grāmatām. Ir skolas, kurās vēsturi māca latviešu valodā, bet citās – krievu valodā. Atsevišķās skolās skolēnos tiek kultivēta mazākuma apziņa, uzsverot, ka Latvijai kaimiņos atrodas liela valsts ar senu vēsturi, uzsvēra deputāts. Šajā sēdē izskanēja jautājums, vai nevainojama reputācija ietver sevī lojalitāti. No Izglītības un zinātnes ministrijas pārstāvja izskanēja bažas, kā izmērīt lojalitāti, vai būs jāalgo institūcijas, kas lojalitāti monitorēs. Kā atbilde uz šīm bažām tika minēti grozījumi Valsts civildienesta likumā, kas pieprasa ierēdņiem lojalitāti pret valsti (uzsverot, ka civildienesta ierēdņi var pielīdzināt skolas direktoram). 2016.gada 16.martā sniegts rakstisks skaidrojums Saeimas Valsts pārvaldes un pašvaldības komisijai par priekšlikumiem Valsts civildienesta likumā:

¹⁶ ECT 2004.gada 27.oktobra spriedums lietā *Sidabras un Džiautas pret Lietuvu*. Nr. 55480/00 un 59330/00. 52.punkts.

¹⁷ ECT 2015.gada 21. janvāra spriedums lietā *Naidin pret Rumāniju*. Nr. 38162/07. 50.punkts.

¹⁸ http://www.bundestag.de/parlament/aufgaben/rechtsgrundlagen/grundgesetz/gg_01/245122

¹⁹ <https://likumi.lv/ta/id/10944-valsts-civildienesta-likums/redakcijas-datums/2015/04/22>

²⁰ Saeimas Izglītības un kultūras komisijas sēdes audioieraksts, izsniegts Saeimas komisijā.

lojalitāte Latvijas Republikai un tās Satversmei,²¹ kurā padziļināti skaidrots lojalitātes jēdziens.

Kā jau iepriekš minēts, pieņemtie lojalitātes grozījumi to izstrādāšanas laikā nav rūpīgi izdiskutēti un skaidri pašu pedagogu vidū. Taču pedagogi ir personu grupa, uz kuru šīs likuma normas attiecas. Tāpēc neskaidrības un šaubas, kāda rīcība var tikt traktēta kā nelojāla, var apgrūtināt pedagogu darbu un pat radīt bailes par kāda kritiska viedokļa izteikšanu. Liepājas pedagogu iniciatīvas vēstulē²² minēts, ka “Izglītības un zinātnes ministrija (IZM) demonstrē tipisku padomju laika izturēšanos – lēmumi izglītības jomā tiek pieņemti bez sabiedrības un iesaistīto personu informēšanas, diskusijām un centieniem panākt vislabāko risinājumu, pamatojoties uz atrastu kompromisu (..) Lai arī Latvijā cenzūra ir aizliegta, acīmredzot, ka pedagogi ir iebaidīti – viņi nevēlas riskēt ar savu darba vietu un nākotni, paužot citādu viedokli.”

Situāciju ievērojami uzlabo tas, ka Izglītības kvalitātes valsts dienests – institūcija, kurai jāpiemēro lojalitātes normas 2017.gada 13.janvārī ir izsūtījusi vēstuli “Par pedagogu lojalitāti Latvijas Republikai un tās Satversmei” Pašvaldību izglītības pārvaldēm un izglītības speciālistiem, kurā tā skaidro, kā izprotama pedagogu lojalitāte. Vēstulē IKVD norāda, ka “nav pieļaujams, ka pedagoga rīcība vai paustais viedoklis ir pretrunā ar:

- 1) Latvijas Republikas Satversmē noteiktajām pamatvērtībām, necienot, noniecinot vai noliedzot:

Latviju kā neatkarīgu demokrātisku republiku; valsts suverēnās varas piederību Latvijas tautai; Latvijas valstisko neatkarību; Latvijas teritorijas nedalāmību; Latviešu valodu kā vienīgo valsts valodu; Latvijas valsts simbolus – karogu, himnu un ģerboni.

- 2) Ministru kabineta 2016.gada 15.jūlija noteikumos Nr. 480 “Izglītojamo audzināšanas vadlīnijas un informācijas, mācību līdzekļu, materiālu un mācību un audzināšanas metožu izvērtēšanas kārtība” noteikto, tostarp attiecībā uz:

Izglītības procesā izmantojamām mācību metodēm; Izglītības procesā izmantojamiem mācību līdzekļiem; Pedagoga organizētiem vai atbalstītiem pasākumiem, publiski noliedzot, attaisnojot, slavīnot Padomju Sociālistisko Republiku Savienības un nacistiskās Vācijas īstenoto genocīdu, noziegumus pret cilvēci, noziegumus pret mieru vai kara noziegumus pret Latvijas Republiku un tās iedzīvotājiem vai, rupji noniecinot, aicinot likvidēt Latvijas Republikas valstisko neatkarību un teritoriālo vienotību.

Tomēr izpratni var sarežģīt piebilde vēstulē, kurā IKVD uzsver: “Līdz ar to ir nošķirama pedagoga nelojalitāte no, piemēram, pedagoga profesionālās kompetences trūkuma, pieļautajiem izglītības programmas īstenošanas prasību pārkāpumiem vai paustās kritikas pret Latvijas valdību, ko var vērtēt kā iespējamo pedagoga profesionālās ētikas normu neievērošanu un piemērot disciplināro vai ētisko

²¹ <http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/webSasaiste?OpenView&restricttocategory=161/Lp12>

²² Vai IZM darbojas līdzīgi kā padomju čekas iestāde? Pieejams: <http://www.labdien.lv/vai-izm-darbojas-lidzigi-ka-padomju-cekas-iestade/>

atbildību.”²³ No teiktā izriet, ka, lai arī kritika pret valdību netiks uzskatīta par nelojalitātes pazīmi, šāda rīcība tomēr nav atbalstāma un par to var piemērot disciplināro vai ētisko atbildību. Ja pedagoga konstruktīvi paustā kritika pret likumdevēju, izpildvaru, kā arī jebkuru sabiedrībā notiekošo procesu var tikt uzskatīta par pedagoga profesionālās ētikas normu neievērošanu, tad šāds uzskats var ievērojami ierobežot pedagoģu vārda brīvību. Pedagoģi var būt neizpratnē par to, ko drīkst un ko nedrīkst teikt klases priekšā un tas var radīt viņos bailes par jebkādu kritisku viedokļu paušanu. Īpaši pedagoģi baidīsies kritizēt politiskos notikumus. Šāda izpratne būtu pretrunā ar to, ka skolēniem ir jāveicina kritiskā domāšana, jā māca kritiski uztvert un analizēt politiķu rīcību un politiskos notikumus. “Pieejā atšķirīgiem viedokļiem un informācijai ļauj indivīdam apzināties dažādās iespējas attīstībai un izaugsmei. Tādēļ personai ir jābūt tiesībām saņemt dažāda veida uzskatus, kurus uz klausot un izanalizējot var izdarīt racionālu izvēli.”²⁴ “Nozīmīgs arguments vārda brīvības aizsardzībai ir arī šīs brīvības loma patiesības izzināšanā.”²⁵

Tas, ka pedagoģiem arī ārpus darba laika ir jāievēro un jācieņa Satversmē nostiprinātās vērtības, vēl jo vairāk pastiprina argumentu, ka izpratnei par lojalitātes prasībām ir jābūt ļoti skaidrām. Neskaidrības par to, kā tiek saprasts un tulkots lojalitātes jēdziens paver iespēju plašai interpretācijai, kas nenāks par labu skolotājiem. Šobrīd ir daudzi Latvijas vēstures notikumi, kas tiek neviennozīmīgi interpretēti. Piemēram demonstrācijas un citi publiski pasākumi, kurus atsevišķas grupas Latvijā atzīmē 16.martā, 8.maijā, 9.maijā. Vai piedalīšanās 9.maija demonstrācijā pie Uzvaras pieminekļa ārpus darba laika tiks uztverta par nelojalitātes pazīmi? Tāpat nav skaidrības, vai tas fakts, ka pedagoģi slikti pārvalda latviešu valodu, ir nelojalitātes pazīme? Kā zināms, tad šādi pedagoģi un pat direktori ir. Tāpat kāda neveikli izteikta frāze var būt par iemeslu pārbaudes veikšanai par pedagoģu un viņu pastiprinātai uzraudzībai.

Kā uzskata IKVD “pedagoģam ir ne vien jācieņa un jāievēro Satversmē nostiprinātās vērtības, bet arī pašam ar savu rīcību jāveicina šo vērtību izpratne un ievērošana. Tāpat pedagoģam ir jāaudzina Latvijas patrioti un jāstiprina piederība Latvijai, jāpilda citi pedagoģa pienākumi. Minēto pienākumu izpilde arī apliecina pedagoģu lojalitāti, un tā nav īpaši jāpierāda.” Tomēr kas IKVD šķiet pašsaprotams, var nelikties pašsaprotams pedagoģiem. Skolēna uzskatus veido ne jau tikai skolas vide un pedagoģi, bet arī vecāki, ģimenes locekļi un vienaudži. Var būt situācijas, kad skolēna ģimenes locekļi vai vienaudži pauž Latvijas Republikai un Satversmei nelojālas domas, no kurām skolēns ietekmējas. Grūti būs pierādīt, ka šeit nav pedagoģa vaina.

No augstākminētā izriet, ka, lai arī Izglītības likuma normu pieņemšanas procesā novērojamas atsevišķas nepilnības, tomēr pamattiesību ierobežojumi pedagoģiem noteikti ar likumu. Vienlaikus jāatzīmē, ka īpaša nozīme būs apstrīdēto normu piemērotāju veiktajam izvērtējumam. Tieši no viņu izpratnes par lojalitātes

²³ Turpat

²⁴ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. 346.lappuse.

²⁵ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. 346.lappuse.

jēdzienu būs atkarīga Izglītības likuma normu pareiza piemērošana, proti tāda, kas būs atbilstoša likuma normu jēgai un leģitīmajiem mērķiem.

Leģitīmie mērķi

Satversmes 116. pants paredz, ka Satversmes 100. un 106.pantā noteiktās tiesības var ierobežot likumā paredzētajos gadījumos, lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību. Savukārt Eiropas Cilvēktiesību konvencijas (turpmāk – ECK) 10.panta otrā daļa nosaka, ka izteiksmes brīvība var tikt pakļauta tādām prasībām, nosacījumiem, ierobežojumiem vai sodiem, kas paredzēti likumā un nepieciešami demokrātiskā sabiedrībā, lai aizsargātu valsts drošības, teritoriālās vienotības vai sabiedriskās drošības intereses, nepieļautu nekārtības vai noziedzīgus nodarījumus, aizsargātu veselību vai tikumību, aizsargātu citu cilvēku cieņu vai tiesības, nepieļautu konfidenciālas informācijas izpaušanu vai lai saglabātu tiesu varas autoritāti un objektivitāti.

2015.gada likumprojekta “Grozījumi Izglītības likumā” (kas sākotnēji bija vērsti uz valstiskās audzināšanas vadlīnijām, bet 3.lasījumā iekļāva arī pedagogu lojalitātes prasības) anotācijā²⁶ uzsvērts, ka valstiskās audzināšanas vadlīnijas sekmēs izglītojamo piederības sajūtu Latvijas valstij un tās pamatvērtībām, veicinot izpratni par demokrātiju un pilsoniskās līdzdalības iespējām, attīstot atbildības sajūtu pret sabiedrību un apkārtējo vidi un stiprinot iedzīvotāju nacionālo pašapziņu. 2016.gada likuma normu anotācijā²⁷ norādīts, ka likumprojekts izstrādāts, lai pēc iespējas novērstu riskus valsts un sabiedriskajām interesēm, demokrātijai, drošībai un attīstībai, kas varētu rasties izglītības iestādes vadītāja vai pedagoga prettiesiskas darbības dēļ.

Šādi mērķi uzskatāmi par leģitīmiem, jo demokrātijai nepieciešams sevi aizstāvēt. Vairāk nekā divdesmit piecu gadu laikā kopš neatkarības atjaunošanas Latvija ir izgājusi strauju transformācijas ceļu pretim atklātai un demokrātiskai sabiedrībai. Tomēr, ņemot vērā Latvijas negatīvo un sāpīgo vēsturisko pieredzi saistībā ar padomju okupāciju 1940.gadā, valstij arī pēc neatkarības atgūšanas ikdienā nepārtraukti jā rūpējas par demokrātijas aizstāvēšanu un nostiprināšanu.

Pie pedagogu lojalitātes prasību leģitīmajām interesēm noteikti ir jāpieskaita arī izglītojamo tiesības uz kvalitatīvu un demokrātisku mācību saturu. Arī 2016.gada normu anotācijā norādīts uz izglītojamo tiesībām un interesēm. Mācību procesā skolotājam tiek piešķirta milzīga loma. Skolotājs skolēnam savā ziņā ir paraugs, kurš sniedz ne tikai zināšanas, bet arī ar savu dzīves pieredzi un ikdienas rīcību nodod jaunajai paaudzei izpratni par demokrātiskas valsts pamatiem un demokrātiskas sabiedrības vērtībām. Skolotājam ir īpašs pienākums fundamentālo demokrātijas vērtību nodošanā. Skolēniem ir tiesības iegūt tādu izglītību skolu sistēmā, kas ir brīva no aizspriedumiem un netolerances. Turklāt skolotājs savas profesionālās darbības laikā nodod zināšanas ne tikai daži skolēniem, bet vairākiem simtiem skolēnu. Skolēni skolas laikā veidojas par pilntiesīgiem sabiedrības locekļiem, un skolotāja

²⁶ Likumprojekts “Grozījumi Izglītības likumā” anotācija. Pieejama:

<http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/1115FDF95D71F2EEC2257D960046DC00?OpenDocument>

²⁷ Likumprojekts “Grozījumi Izglītības likumā” anotācija. Pieejama:

<http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/7D6AB6D32625A2F4C225804C00235B5D?OpenDocument>

viedoklis un piemērs bieži vien ir izšķirošs skolēnu turpmākās dzīves gaitas un karjeras veidošanā.

ANO Cilvēktiesību komitejas lietā *Ross pret Kanādu*²⁸ kāds Kanādas skolotājs Malkolms Ross sūdzējās, ka pārkāptas viņa Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 18.un 19.pantā noteiktās tiesības tādējādi, ka liegts viņam brīvi paust reliģiskos uzskatus. Skolotājs M. Ross par diskriminējošiem izteicieniem pret ebrejiem uz nedēļu tika atstādināts no darba bez atalgojuma un tad pārcelts uz pozīciju, kurā viņš neveica skolotāja pienākumus. ANO Cilvēktiesību komiteja uzsvēra, ka vārda brīvība pakļauta pienākumiem un atbildībai. Šie speciālie pienākumi un atbildība ir īpaši būtiski skolu sistēmā, sevišķi attiecībā uz jaunu skolēnu mācīšanu. ANO Cilvēktiesību Komitejas ieskatā pastāvēja cēloņsakarība starp skolotāja izteicieniem un “saindēto skolas gaisotni”, kuru piedzīvoja ebreju bērni attiecīgajā skolas apvidū. Tādējādi ANO Cilvēktiesību komiteja kā leģitīmo mērķi izvirzīja ebreju ticības cilvēku reputāciju, ieskaitot tiesības uz izglītību valsts skolu sistēmā, kas ir brīva no aizspriedumiem, stereotipiem un netolerances.

Kā norādījis Austrumu politikas pētījumu centrs, “skola ir viens no politiskās socializācijas aģentiem, kas ietekmē katra jaunieša izpratni par savu valsti, tās vērtību, pamatvērtībām un politisko iekārtu. Šajā procesā skolēniem jābūt aizsargātiem no autoritāru valstu propagandas, kas var tikt izplatīta arī ar atsevišķu skolotāju palīdzību.”²⁹ Tādējādi skolā ielikta izpratne par Latvijas valsts vēsturi un sasniegumiem būs pamats izglītojamo turpmākās izglītības un karjeras veidošanā.

Secināms, ka pedagogu pamattiesību ierobežojumiem ir leģitīmi mērķi - novērst riskus valsts un sabiedriskajām interesēm, demokrātijai, drošībai un attīstībai, kas varētu rasties izglītības iestādes vadītāja vai pedagoga prettiesiskas darbības dēļ, kā arī izglītojamo tiesības uz kvalitatīvu un demokrātisku mācību saturu.

Samērīgums

Satversmes tiesa ir secinājusi, ka, konstatējot pamattiesību ierobežojuma leģitīmo mērķi, nepieciešams izvērtēt šā ierobežojuma atbilstību samērīguma principam un tādējādi noskaidrot: pirmkārt, vai likumdevēja lietotie līdzekļi ir piemēroti leģitīmā mērķa sasniegšanai, t.i., vai ar apstrīdēto normu var sasniegt ierobežojuma leģitīmo mērķi; otrkārt, vai šāda rīcība ir nepieciešama, t.i., vai mērķi nevar sasniegt ar citiem, personas tiesības un likumiskās intereses mazāk ierobežojošiem līdzekļiem; vai likumdevēja rīcība ir atbilstoša, t.i., vai labums, ko iegūst sabiedrība, ir lielāks par personas tiesībām un likumiskajām interesēm nodarīto zaudējumu.³⁰

Ministru kabineta 2016.gada 15.jūlija noteikumi Nr. 480 “Izglītojamo audzināšanas vadlīnijas un informācijas, mācību līdzekļu, materiālu un mācību un audzināšanas metožu izvērtēšanas kārtība” sniedz detalizētāku izpratni par valstiskās audzināšanas ietvaru. Arī IKVD savā vēstulē pašvaldību izglītības pārvaldēm un

²⁸ ANO Cilvēktiesību Komitejas 2000.gada 18.oktobra spriedums lietā Ross pret Kanādu. Nr. 736/1997. <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/SDecisionsVol7en.pdf>

²⁹ Austrumu politikas pētījumu centrs. Pieejams: <http://www.delfi.lv/news/comment/comment/appc-par-lojalitates-grozijumiem.d?id=48354463>

³⁰ Satversmes tiesas 2014.gada 23.aprīļa spriedums lietā Nr. 2013-15-01. 15.punkts.

izglītības speciālistiem³¹ norāda, ka pedagoga rīcība vai paustais viedoklis nevar būt pretrunā ar šiem noteikumiem. Kā viens no audzināšanas uzdevumiem šajos noteikumos ir veicināt izglītojamo nacionālās identitātes un valstiskuma apziņu, lojalitāti Latvijas valstij, Satversmei, patriotismu. Šo noteikumu 10.punkta 10.5 apakšpunktā uzskaitīti izglītības iestādes audzināšanas mērķi un uzdevumi, piemēram, stiprināt izglītojamā valstiskuma apziņu, veicināt pilsonisko līdzdalību un iniciatīvu, lojalitāti un patriotismu, tajā skaitā organizējot valsts svētku un latviešu tautas tradicionālo svētku svinēšanu, atceres un atzīmējamo dienu ievērošanu un citus pasākumus, kas padziļina izpratni par Latvijas vēsturi, valsts rašanos, valstiskuma atjaunošanu, tautas likteni, brīvības cīņām un valsts aizsardzību.

MK noteikumos Nr. 480 uzsvērts, ka audzināšanas uzdevums ir veicināt lepnumu par Latvijas valsti un cilvēkiem, popularizēt cilvēku dzīves un darbības piemērus, kas apliecina pašreizējās un nesavtības Latvijas valsts labā, veicināt piederību savai izglītības iestādei, novadam, pilsētai un informē par pilsoniskās līdzdalības iespējām. MK noteikumos Nr. 480 parādās jēdziens “lojalitāte”, tomēr jēdziens netiek definēts. Tāpat šie noteikumi nesniedz atbildi uz jautājumu, vai diskusijas par pretrunīgiem jautājumiem tiks uzskatītas par neloyalitātes pazīmi.

Jānorāda, ka tiesiskais regulējums paredz mācību priekšmetos izmantot tikai Izglītības satura centra apstiprinātus mācību līdzekļus, tomēr pedagogi papildmateriālus var izvēlēties pēc saviem ieskatiem. Veidojas situācijas, kad pedagogi izmanto Maskavā izdotas grāmatas. Tādos priekšmetos kā politika, vēsture vai sociālās zinības tas nebūtu pieļaujams.

Izmantojot IKVD 2017.gada 13.janvāra vēstulē “Par pedagogu lojalitāti Latvijas Republikai un tās Satversmei” ietvertu skaidrojumu, MK noteikumos Nr. 480 norādīto, kā arī turpinot diskusijas ekspertu un pedagogu vidū par lojalitātes jēdziena saturu un būtību, iespējams sasniegt Izglītības likumā izvirzītos leģitīmos mērķus – nodrošināt skolēniem kvalitatīvu un demokrātisku mācību saturu, kā arī novērst riskus valsts drošībai, demokrātijai. Audzinot Latvijai lojālus cilvēkus, sabiedrība iegūs gan īstermiņā, gan ilgtermiņā.

Secināms, ka likumdevēja izraudzītais līdzeklis piemērots leģitīmo mērķu sasniegšanai, mērķi nav iespējams sasniegt mazāk ierobežojošiem līdzekļiem, kā arī labums, ko iegūst sabiedrība ir lielāks par indivīdu tiesībām un likumiskajām interesēm nodarīto zaudējumu. Vienlaikus (kā jau minēts 1.sadaļas “Vai pamattiesību ierobežojums noteikts ar likumu” secinājumā), īpaša atbildība par lojalitātes normu īstenošanu gulstas uz šo normu piemērotājiem, kuriem katrs gadījums būs jāvērtē individuāli un ar īpašu rūpību.

³¹ IKVD 2017.gada 13.janvāra vēstule Nr. 1-19.2/16 Pašvaldību izglītības pārvaldēm un izglītības speciālistiem.

2. Tiesības brīvi izvēlēties nodarbošanos un darbavietu

Satversmes 106.panta pirmais teikums paredz personai tiesības brīvi izvēlēties nodarbošanos un darbavietu atbilstoši savām spējām un kvalifikācijai. Tiesību uz darbu tvērumā ir arī personas tiesības saglabāt darba tiesiskās attiecības.³²

Paredzot Izglītības likumā regulējumu, kas pieļauj atbrīvot pedagogu vai izglītības iestādes vadītāju gadījumos, ja ir konstatēta iepriekš minēto personu nelojalitāte Latvijas Republikai un tās Satversmei, diskriminācijas un atšķirīgas attieksmes aizlieguma pārkāpums, kā arī pienākuma nepildīšana audzināt krietnus, godprātīgus cilvēkus – Latvijas patriotus, pēc būtības ir Satversmes 106.pantā garantēto tiesību uz darba saglabāšanu ierobežojums.

Satversmes 106.panta pirmais teikums neliedz valstij noteikt prasības, kas jāizpilda, lai konkrētu nodarbošanos varētu īstenot. Tiesības brīvi izvēlēties nodarbošanos, tostarp tiesības saglabāt esošo nodarbošanos, var ierobežot, taču attiecīgajam ierobežojumam jāatbilst kādam no Satversmes 116.pantā noteiktajiem leģitīmajiem mērķiem un jābūt samērīgam.³³

Ņemot vērā, ka tiesības saglabāt nodarbošanos konkrētajā lietā ir cieši saistītas ar tiesību uz vārda brīvību ierobežojuma satversmību, tiesībsarga ieskatā uz Satversmes 106.panta pirmā teikuma vērtējumu attiecas šī viedokļa analīze par vārda brīvības ierobežojumu, proti, ka ierobežojums ir noteikts ar likumu un tam ir leģitīms mērķis.

Tādējādi turpmāk tiks izvērtēta Izglītības likumā noteikto ierobežojumu samērojamība ar indivīda interešu aizskārumu.

Ņemot vērā, ka Izglītības likumā noteikto ierobežojumu mērķis ir aizsargāt demokrātisko valsts iekārtu, tostarp novērst riskus valsts un sabiedriskajām interesēm, demokrātijai, drošībai un attīstībai, kā arī aizstāvēt izglītojamo tiesības, tiesībsarga ieskatā minētie mērķi tiek sasniegti ar pedagoga vai izglītības iestādes vadītāja atbrīvošanu no darba, ja tiek konstatēta minēto personu nelojalitāte Latvijas Republikai un tās Satversmei, diskriminācijas un atšķirīgas attieksmes aizlieguma pārkāpums, kā arī pienākuma nepildīšana audzināt krietnus, godprātīgus cilvēkus – Latvijas patriotus. Tādā veidā pedagogs vai izglītības iestādes vadītājs tiek izolēts no mācību vides un nevar turpināt paust tādu viedokli, kas grauj Latvijas valstiskumu.

Jāsaprot, ka pedagogam un izglītības iestādes vadītājam ir liela ietekme uz audzēkņiem, tās ir personas, kas bērniem iemāca domāšanas un kritikas procesu, tādējādi saprotams, ka Latvijai ir svarīgi skolēniem nodrošināt tādu mācību vidi, kurā Latvijai nozīmīgas demokrātiskās vērtības un Satversme tiek pienācīgi cienītas.

Tāpat jāņem vērā, ka pedagoga un izglītības iestādes vadītāja iespējamo pārkāpumu vērtēs IKVD.

³² Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R.Baloža zinātniskā vadībā. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011 493.lpp.

³³ Satversmes tiesas 2015.gada 21.decembra spriedums lietā Nr.2015-03-01 14.2.punkts.

Saskaņā ar Ministru kabineta 2013.gada 23.aprīļa noteikumu Nr.225 "Izglītības kvalitātes valsts dienesta nolikums" 17.punktu dienesta vadītāja izdotos administratīvos aktus un faktisko rīcību var apstrīdēt Izglītības un zinātnes ministrijā. Izglītības un zinātnes ministrijas lēmumu var pārsūdzēt tiesā.

IKVD lēmumu, tāpat to apstrīdēšana un pārsūdzēšana tiek īstenota Administratīvā procesa likumā noteiktajā kārtībā. Tas ir, pieņemot lēmumu, tiek uzklauts privātpersonas viedoklis³⁴, tiek veikta lēmuma izvērtēšana iestādē, un pēc tam administratīvajā tiesā. Tāpat, ja privātpersona iesniedz administratīvajā tiesā pieteikumu, lēmuma izpilde tiek apturēta.³⁵

Tādējādi pedagogam un izglītības iestādes vadītājam ir nodrošināts efektīvs tiesību aizsardzības mehānisms.

Vienlaikus, izglītības iestādes vadītāja vai viņa rīcības neatbilstību Izglītības likuma 30.panta ceturtajā daļā vai 51.panta pirmās daļas 2.¹ punktā noteiktajām prasībām var vērtēt arī izglītības iestādes vadītāja darba devējs.

Tiesībsarga ieskatā ir lieki paredzēt šādas pilnvaras izglītības iestādes vadītāja darba devējam. Svarīgi, ka valstī ir viena iestāde, kas veidotu vienotu praksi attiecībā uz Izglītības likumā noteikto ierobežojumu tulkošanu, kā arī gan pedagogiem, gan izglītības iestādes vadītājiem pārkāpumu izvērtēšanai jānotiek vienādā procedūrā, kas īstenojama administratīvā procesa kārtībā.

Ņemot vērā, ka darba strīdi starp izglītības iestādes vadītāju un darba devēju būs risināmi vispārējās jurisdikcijas tiesā, iespēja arī izglītības iestādes darba devējam tiesības konstatēt izglītības iestādes vadītāja neatbilstību Izglītības likuma 30.panta ceturtajā daļā vai 51.panta pirmās daļas 2.¹ punktā noteiktajām prasībām, nav piemērots līdzeklis Izglītības likumā noteikto ierobežojumu leģitīmā mērķa sasniegšanai.

Tādējādi tālāk tiks vērtēts ierobežojuma saglabāt nodarbošanos samērīgums, ciktāl gan pedagogiem, gan izglītības iestāžu vadītājiem tiek nodrošināts vienāds process Izglītības likumā paredzēto ierobežojumu vērtēšanai.

Pieteikumā norādīts, ka pastāv citi mazāk ierobežojoši līdzekļi, kas būtu daudz iedarbīgāki, piemēram, piemērojot citas Darba likumā paredzētās sankcijas, kas būtu samērojamas ar pārkāpuma smagumu.

Darba likums paredz trīs disciplinārsoda veidus – piezīme, rājiens un darba līguma uzteikums. Darba līguma uzteikums tiek piemērots tikai par smagiem pārkāpumiem (Darba likuma 101.panta pirmās daļas 1.punkts).

Vērtējot kopsakarā Izglītības likumā noteiktos ierobežojumus un Darba likuma regulējumu, secināms, ka likumdevējs ir izšķīries neparedzēt sodu gradāciju attiecībā

³⁴ Administratīvā procesa likuma 62.panta pirmā daļa nosaka, ka, lemjot par tāda administratīvā akta izdošanu, kurš varētu būt nelabvēlīgs adresātam vai trešajai personai, iestāde noskaidro un izvērtē adresāta vai trešās personas viedokli un argumentus šajā lietā.

³⁵ Administratīvā procesa likuma 182.panta pirmā daļa nosaka, ka pieteikuma iesniegšana tiesā par administratīvā akta atcelšanu, atzīšanu par spēku zaudējušu vai spēkā neesošu aptur administratīvā akta darbību no dienas, kad pieteikums saņemts tiesā.

uz lojalitātes prasību neievērošanu. Tāpat, izsakot rājienu vai piezīmi, nevar norobežot pedagoģu vai izglītības iestādes vadītāju no mācību vides.

Tādējādi nepastāv saudzējošāki līdzekļi leģitīmā mērķa sasniegšanai. Ņemot vērā Izglītības likumā noteiktā ierobežojuma leģitīmā mērķa aizsardzības nozīmību, un intereses, kuras var apdraudēt, piemēram, pedagoģa nelojāli izteikumi, un sekas, ko tie var izraisīt ilgtermiņā, tiesībsarga ieskatā, ierobežojums ir atbilstošs jeb proporcionāls.

Kopumā secināms, ka ierobežojumi, kas paredzēti Izglītības likumā, neatbilst Satversmes 106.panta pirmajam teikumam tiktāl, ciktāl tie pieļauj atšķirīgu lojalitātes izvērtēšanas kārtību pedagoģiem un izglītības iestādes vadītājiem.

Apkopojot viedoklī minēto, izdarāmi šādi secinājumi:

Vārda brīvības ierobežojums pedagoģiem būt lojāliem pret Latvijas Republiku un Satversmi atbilst Satversmes 100.pantam, bet tas jāinterpretē šauri, attiecinot to uz Satversmes kodolu.

Ierobežojumi, kas paredzēti Izglītības likumā, neatbilst Satversmes 106.panta pirmajam teikumam, ciktāl tie pieļauj atšķirīgu procesuālu kārtību lojalitātes izvērtēšanai pedagoģiem un izglītības iestādes vadītājiem.

Ar cieņu

Tiesībsarga vietniece

Ineta Piļāne

Šis dokuments ir parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu.